

Sáfrányné Molnár Mónika

A verbális tanári instrukciók az osztálytermi diskurzusból II.

Számos kutatás és tanulmány foglalkozik az osztálytermi kontextusban történő tanári kommunikáció hatékonyságának a kérdésével. Az iskolai pedagógiai gyakorlatnak az egyik legfontosabb eleme a tantermi tanár-diák interakció. A folyóirat egymást követő három számában megjelenő tanulmány diskurzuselemzési és funkcionális nyelvészeti megközelítésben egy tanórákutatás adatai alapján a verbális tanári instrukciókat elemzi, közülük is a feladatkijelölő, felhívó funkciójú tanári megnyilatkozásokat. A tanulmány második részének a témája a feladatkijelölő tanári instrukciók grammatikai sajátosságainak a vizsgálata. Részletesen foglalkozik a tanári megnyilatkozásokban leggyakrabban előforduló instrukcióigék grammatikai formáival, a főnévi igeneves és a hiányos szerkezetű tanári instrukciókkal. A kutatás anyaga 8 végzős tanárjelölt hallgató videóval rögzített tanórája, valamint ezeknek az ELAN diskurzusejegyző szoftverrel készült és a kutatás céljának megfelelően szegmentált lejegyzései. A tanulmány célja felhívni a figyelmet a tudatosan megfogalmazott tanári instrukciók fontosságára.

Bevezetés

Jelen tanulmány folytatása a folyóirat előző számában megjelent, a tantermi interakció kontextusában elhangzó tanári instrukciókkal foglalkozó írásnak. E kutatás grammatikai, szemantikai és pragmatikai szempontból vizsgálja a felhívó funkciójú tanári megnyilatkozásokat. A kutatás anyaga 8 végzős tanárjelölt hallgató videóval rögzített tanórája, valamint ezeknek az ELAN diskurzusejegyző szoftverrel készült és a kutatás céljának megfelelően szegmentált lejegyzései. A tanulmány első része a tanári instrukcióknak a tantermi interakcióban betöltött helyével és szerkezetével foglalkozott, a második rész az instrukciók jellemző nyelvi elemeit vizsgálja. A tanulmány célja az instrukcióadás nyelvi modellezése a vizsgált korpusz adatai alapján.

Az instrukciók grammatikai alakja

Tolcsvai Nagy Gábor konceptualizációnak nevezi azt a folyamatot, amely a nyelvi közlés által történő megismerés során a világ jelenségeit különböző fogalmi típusokba rendezi. Ilyen fogalmi típus a folyamat vagy esemény, amelyet a beszélő ember igékkel nevez meg. A kognitív nyelvészet a folyamatot egyrészt szemantikailag, objektíven megkonstruált típusként, másrészt a ragozott (véges) ige, az aktuális igealak által azonosíthatóvá tett, a megértett beszédhelyzetben (a pillanatnyi diskurzustérben) „lehorgonyzott” eseményként írja le. A folyamat komplex szemantikai tartalmát különböző konstrukciótípusokban lehet kifejezni. Az egyik ilyen konstrukciótípus a ragozott igealak az összes lehorgonyzó viszonyal (mondatban, szövegben), más esetekben pedig több önálló szóalak szemantikai és morfoszintaktikai egysége (például a magyar segédige + igenév struktúra), továbbá egy

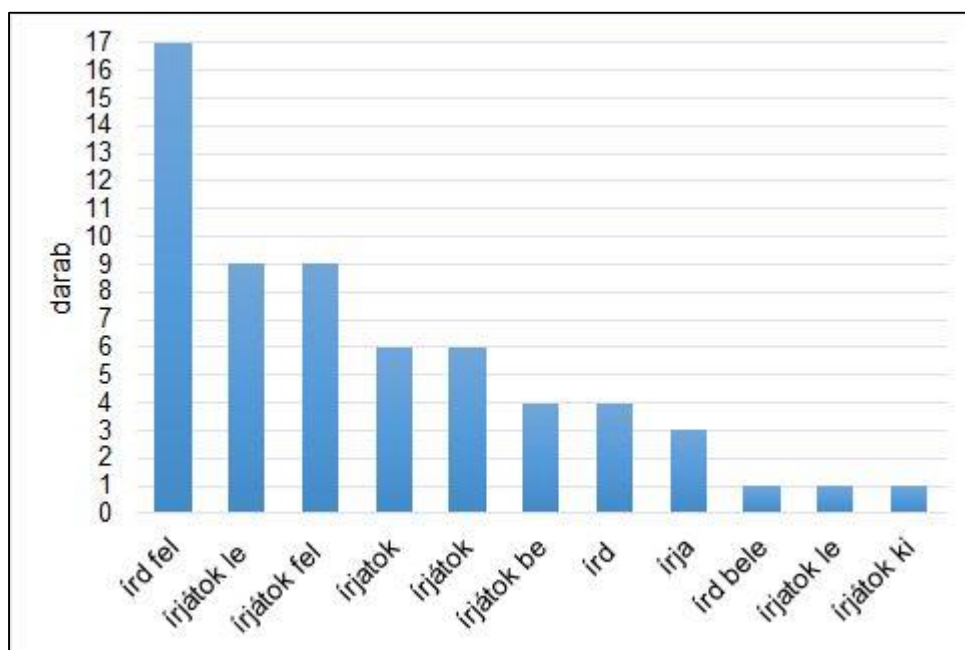
ige vagy kopula + főnév vagy melléknév szerkezet képes egy specifikus, időbeli folyamat jelölésére (Tolcsvai 2009; 2013).

Az instrukcióigék formái

A vizsgált 8 tanórán az explicit instrukciók, azaz azok a tanári utasítások, amelyek közvetlenül szólítanak fel valamilyen feladatmegoldással járó tanulói tevékenységre, változatos nyelvi formájúak. A felszólító pragmatikai funkció grammatikai jelöltsége elsősorban az instrukcióigéken (Antalné Szabó 2009) és a modalitásban vizsgálható. Az instrukcióige elsődlegesen lehet olyan performatív, felszólító módú ige, amely az osztálytermi interakcióban a tanár részéről hangzik el, meghatározó kommunikációs funkcióját tekintve felhívó jellegű, és a tanulók feladatmegoldással kapcsolatos tevékenységére vonatkozik.

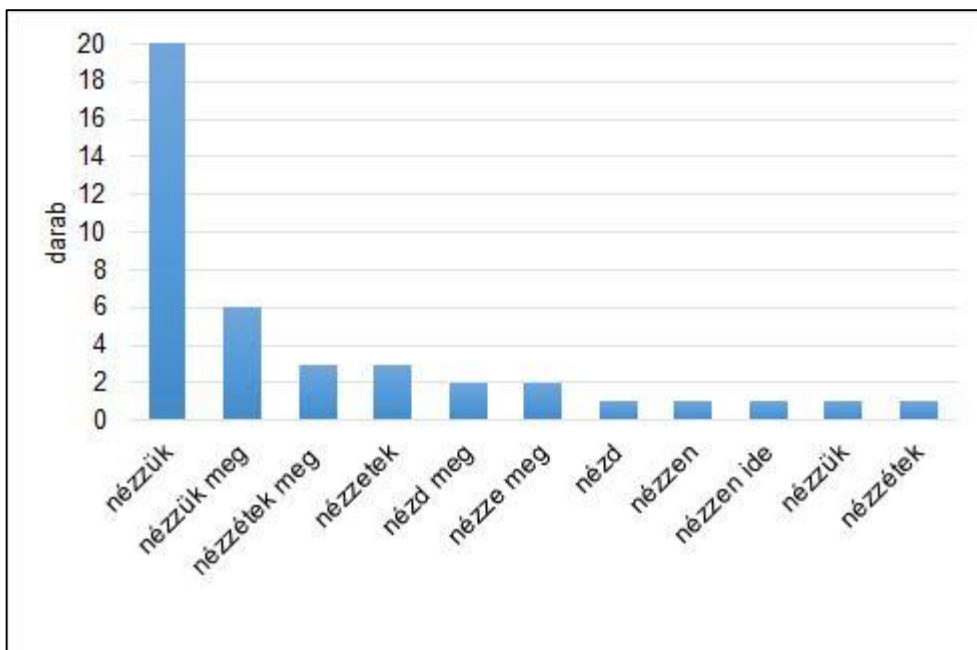
A legtöbbször elhangzott felszólító módú instrukcióigék egy közös abszolút szótőre visszavezethető, ragozott vagy igekötős formáit foglalja össze az 1–7. ábra. A korpuszban leggyakrabban előforduló felszólító módú igék a következők:

- *ír* (61 db);
- *néz* (41 db);
- *olvas* (30 db);
- *lát* (30 db);
- *gyere* (28 db);
- *van* (22 db);
- *mond* (18 db).

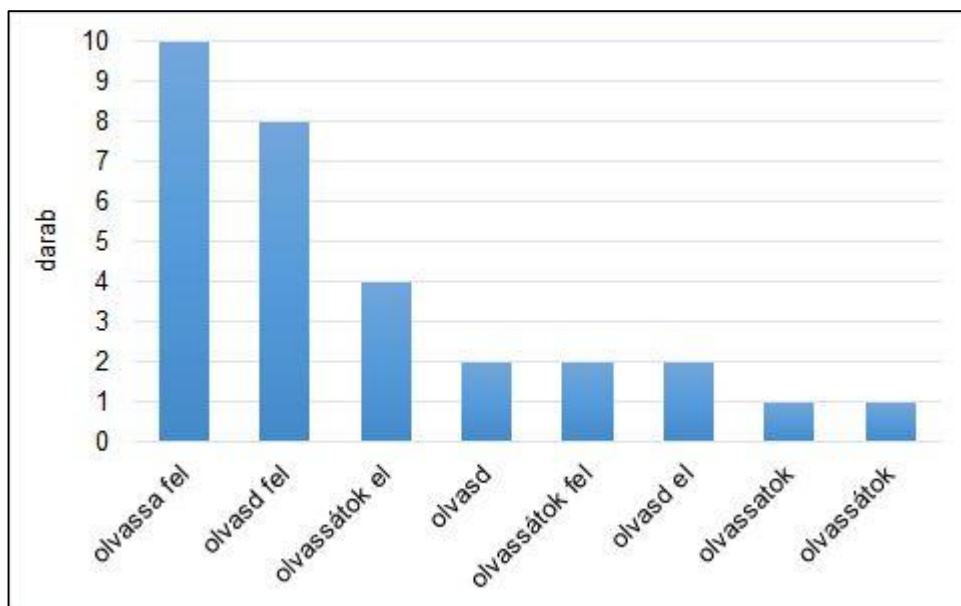
1. ábra

Az *ír* szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

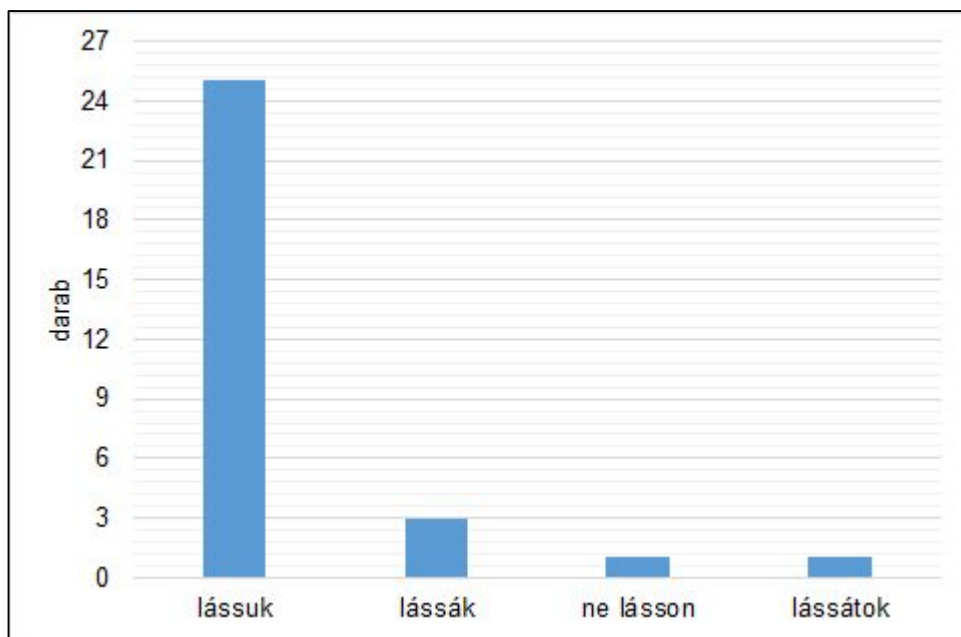
2. ábra

A néz szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

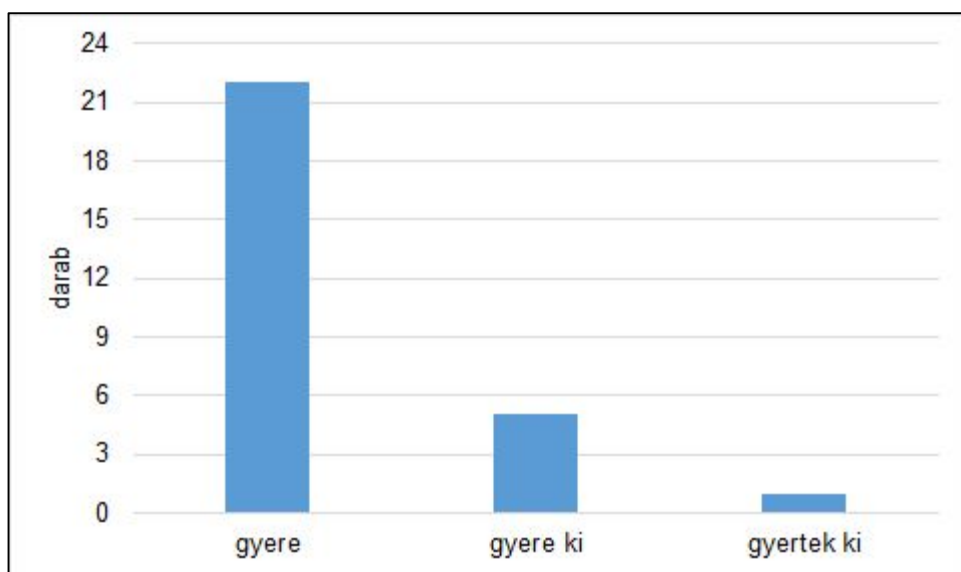
3. ábra

Az olvas szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

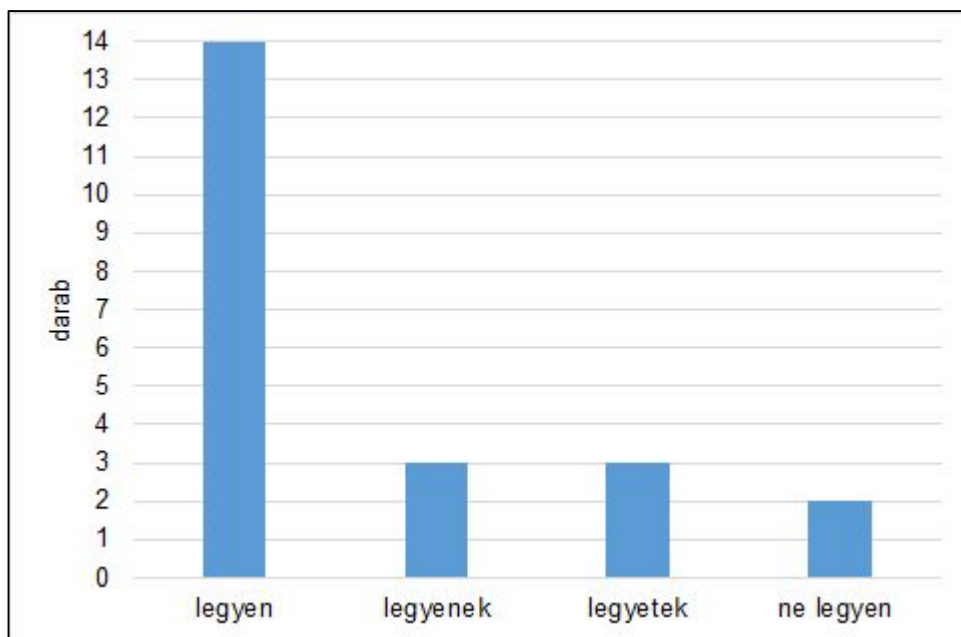
4. ábra

A lát szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

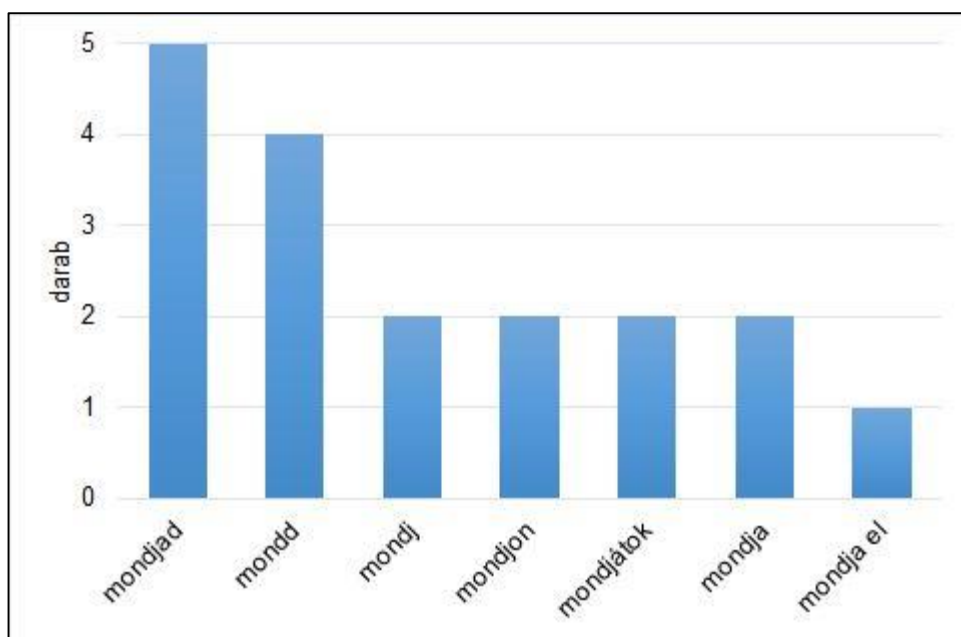
5. ábra

A gyere szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

6. ábra

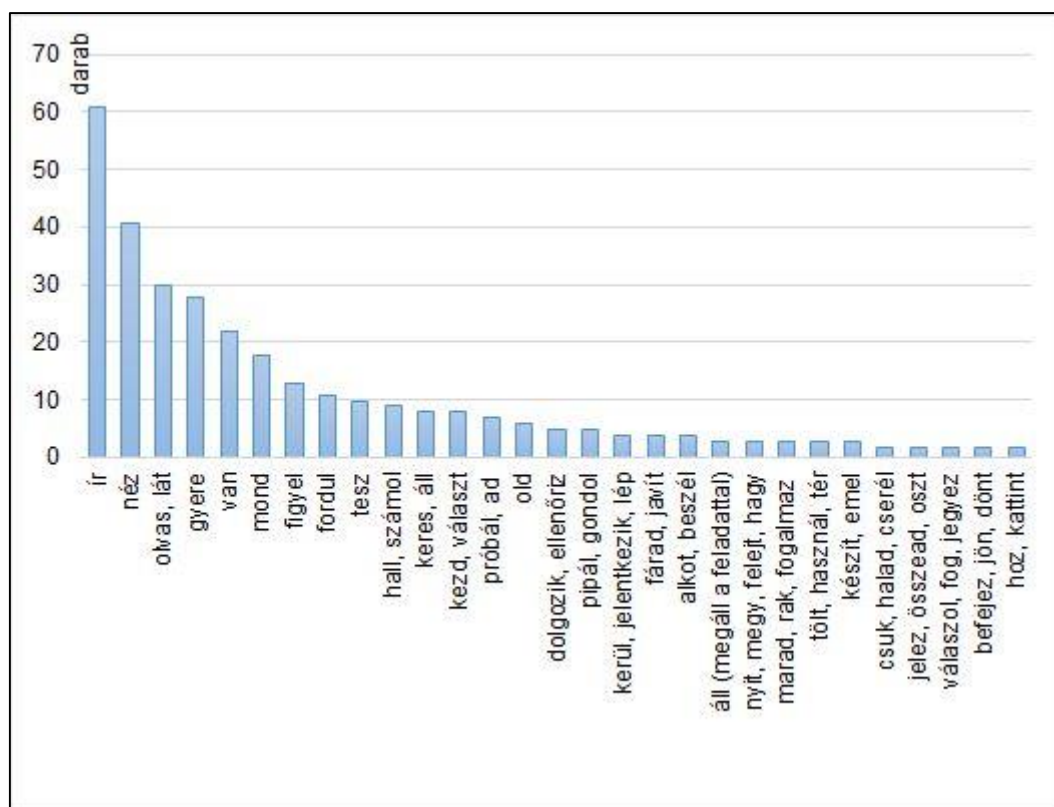
A lesz igére visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

7. ábra

A mond szótőre visszavezethető ragozott igék előfordulási száma

A 8. ábra bemutatja, hogy a tanári instrukciókban elhangzott leggyakoribb, felszólító módú instrukcióigékben belül milyen az egyes, különböző variációkban előforduló igék gyakorisága.

8. ábra

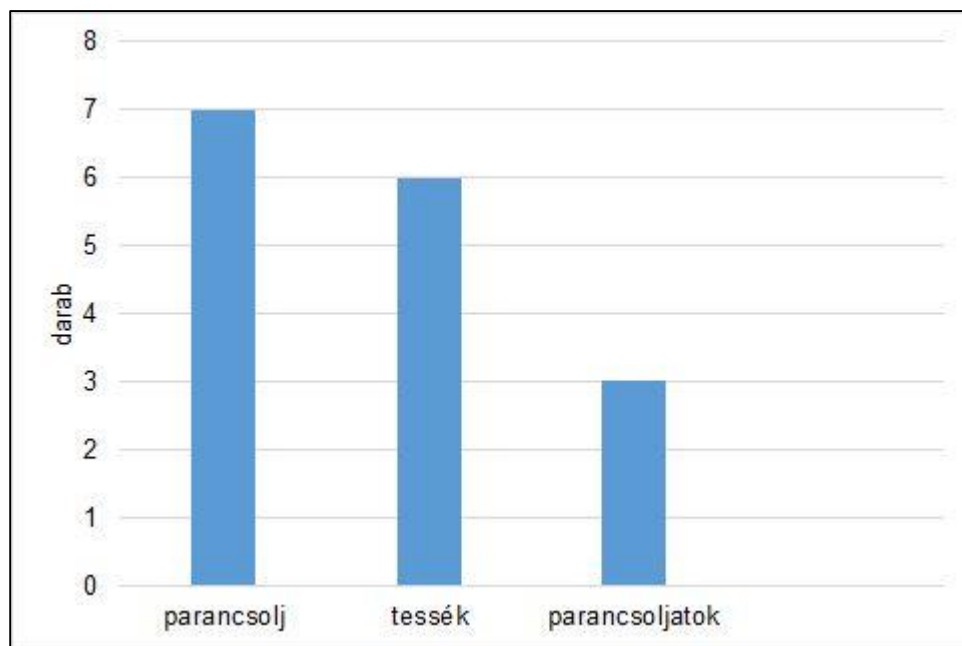
A felszólító módú instrukcióigék előfordulási gyakorisága

Az ábra nem tartalmazza azokat az igéket, amelyek azonos formában ismétlődnek a korpuszban. Ezek a következők:

- háromszori azonos alakban történő ismétlődés: *segítség, juttasd vissza*;
- kétszer ismétlődik azonos formában: *nyilatkozzon, húzzatok, szedjük össze, foglaljatok helyet, folytasd, másoldjátok be, lapozzatok, fussátok végig, szóljatok*.

A következő instrukcióigék egyszer hangzottak el a vizsgált tanórákon: *üss, tanítsátok meg, foglaljátok össze, párosítsátok, fogd meg, foglalkozunk, szerepeljen, következzen, utazzatok, halkuljunk el, mutassátok be, helyeztél el, ragasszuk fel, vessétek (papírra), siessünk, tájékozódjatok, kell kapjatok, indokold meg, érdeklődjön, ikszezzél, ragadja (magához), tapogassátok, mozogjatok, járjatok el, képzeljétek el, értsék, értékelje, less, helyettesítsétek be, koncentráljon, jelöljétek ki, gyakoroljunk, magyarázd meg, ügyeljétek, alkalmazzátok, játsszunk, fordítsa el, takarja le, vegyétek el, küldjétek el, törekedjétek, karikázzátok, rendezd, vállaljon, vegyen, pillantsatok bele, pótoljátok, jusson, tedd (mondatba)*.

16 alkalommal hangzott el olyan felszólító módú ige, amely konkrét tanulói tevékenységre nem vonatkozott ugyan, pragmatikai szempontból mégis performatív igének tekinthető.

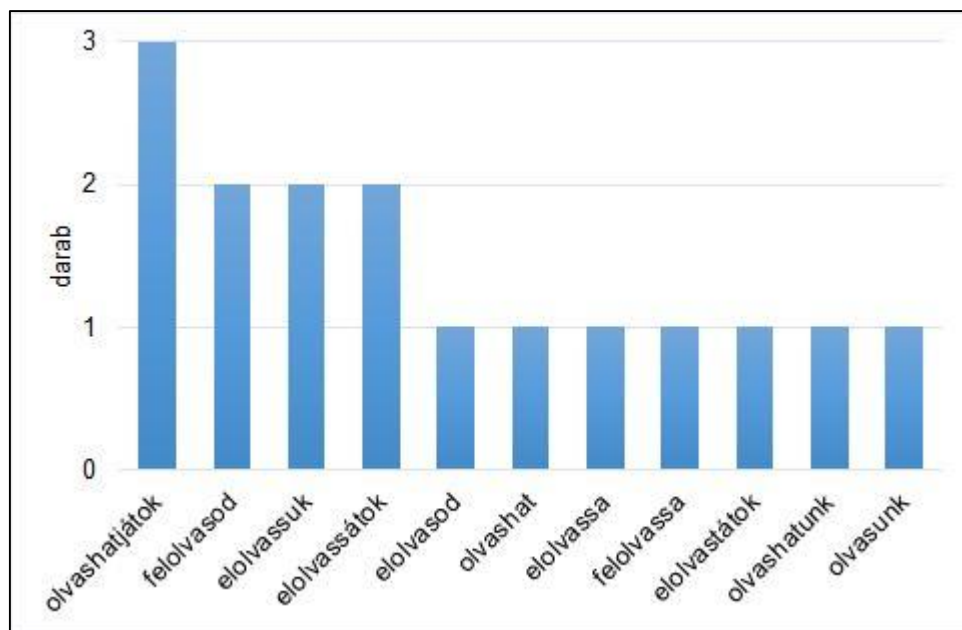

9. ábra

A felszólító módú, nem konkrét tevékenységre vonatkozó instrukcióigék előfordulási gyakorisága

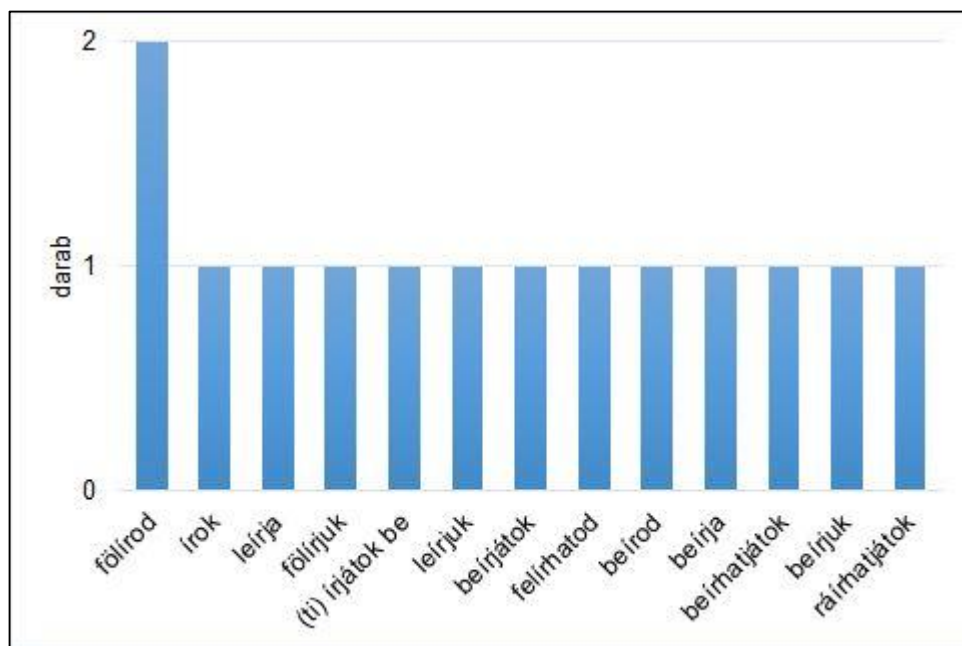
A tanári utasítások második leggyakoribb instrukcióigéje az osztálytermi interakcióban a kijelentő módú, kommunikációs funkcióját tekintve azonban felhívó jellegű ige, amely a tanulók feladatmegoldással kapcsolatos tevékenységére vonatkozik. A vizsgált korpusz jellemző, kijelentő módú instrukcióigéi a következők, egy közös abszolút szótőre visszavezethető, toldalékolt vagy ige kötős variációkban (10–11. ábra):

- *olvas* (16 db);
- *ír* (14 db).

10. ábra

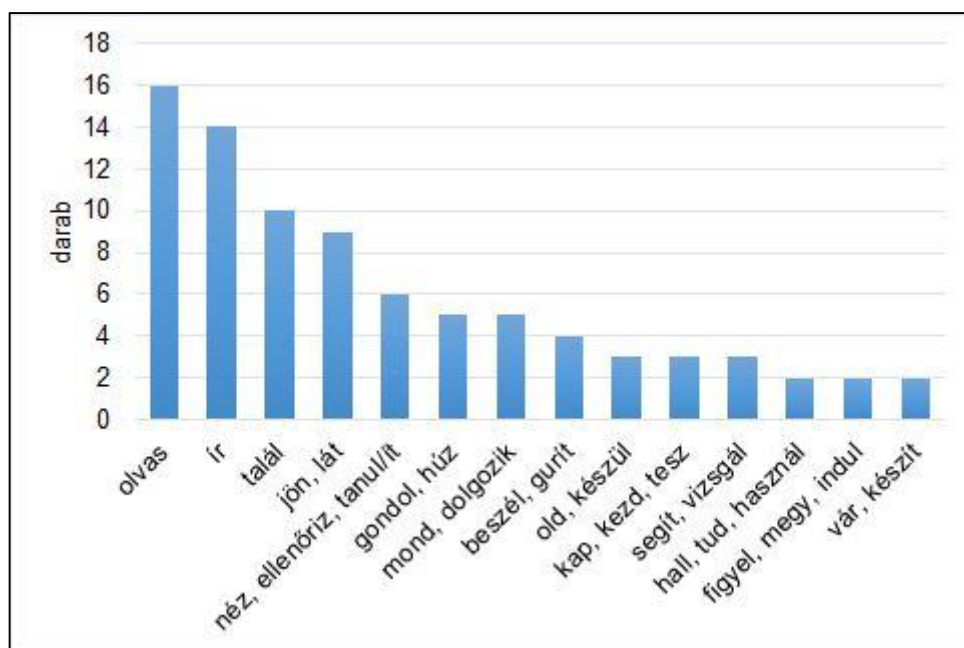
Az olvas szótőre visszavezethető, kijelentő módú ragozott igék előfordulási száma

11. ábra

Az ír szótőre visszavezethető, kijelentő módú ragozott igék előfordulási száma

A 12. ábra szemlélteti a tanári instrukciókban leggyakrabban elhangzott, kijelentő módú instrukcióigéket és a gyakoriságukat.

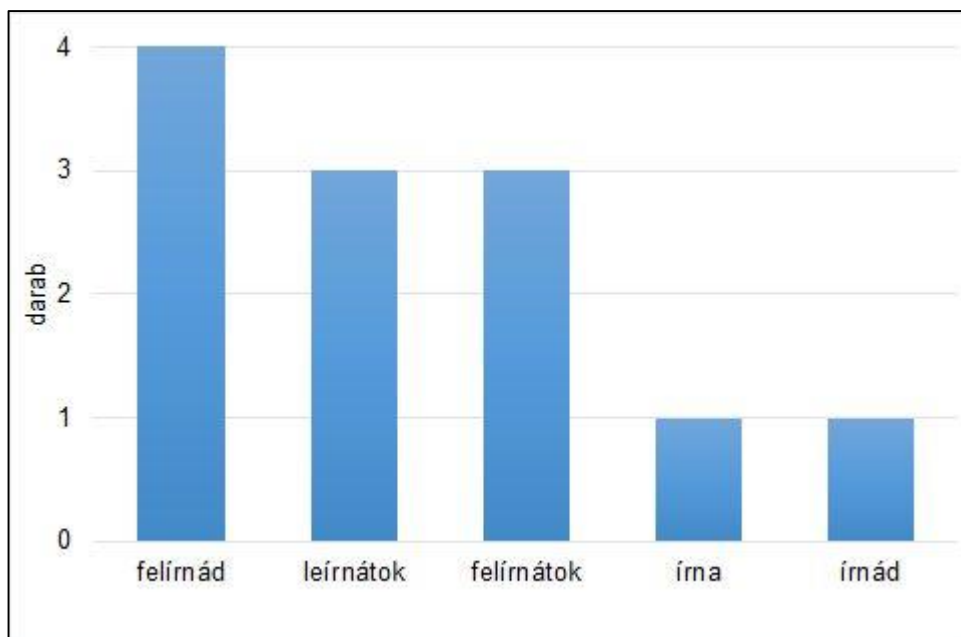

12. ábra

A kijelentő módú instrukcióigék előfordulási gyakorisága

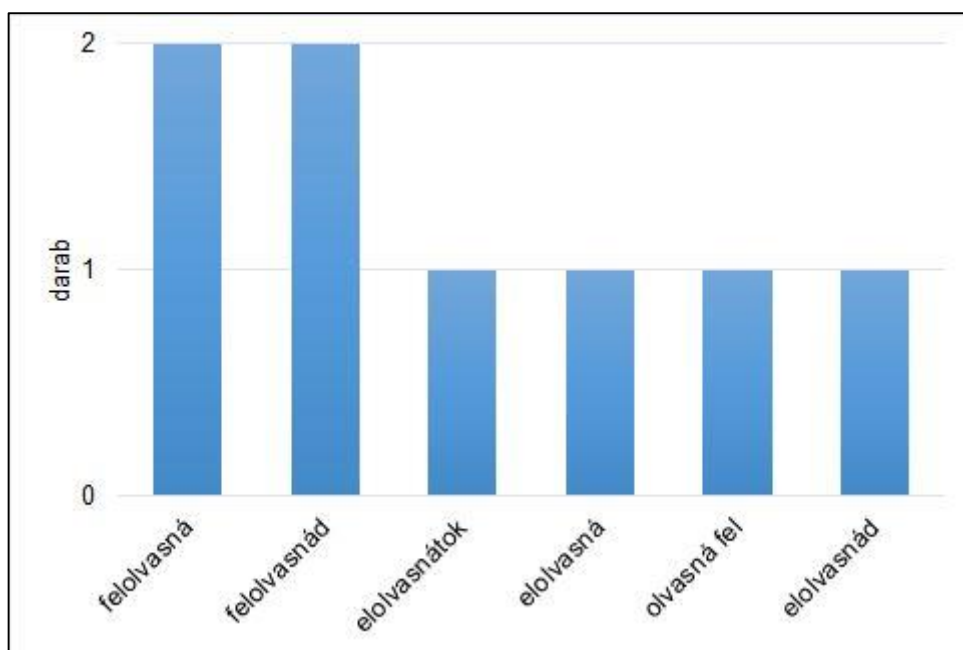
Kétszer ismétlődött azonos alakban a *következnek*, háromszor a *kérdezem* ige. A következő instrukcióigék egyszer hangzottak el: (*világossá*) *válik*, *megfogod*, *marad*, *ültök*, *rá nem lelték*, *viheted*, *kirakjuk*, *átismételjük*, *kinyitjuk*, *járatja (az agyát)*, *javítottok*, *kidobtátok*, *megfejtetted*, *megválaszolod*, *beadtátok*, *megegyeztetek*, *hordja*, *pipálsz*, *megszerezheti*, *magyarázzuk*, *rátérünk*, *töltjük ki*, *megvitatjuk*, *nyújthat*, *mutattok be*, *beszámolsz*, *kukkantotok*, *végigfuttok*, *rácsapsz*, *megpróbálsz*, *tartjátok*, *megosztjátok*, *jut*, *eléred*.

Az alábbi, feltételes módú instrukcióigék alkotják a harmadik csoportot (13–14. ábra) a vizsgált tanári utasításokban: *ír* (12 db), *olvas* (8 db). A *lesz* ige *lenne* feltételes módú alakja 7 alkalommal, a *volna (ötleted)* egyszer fordult elő. A 15. ábra mutatja a feltételes módú instrukcióigéket és az előfordulásukat összesítve.

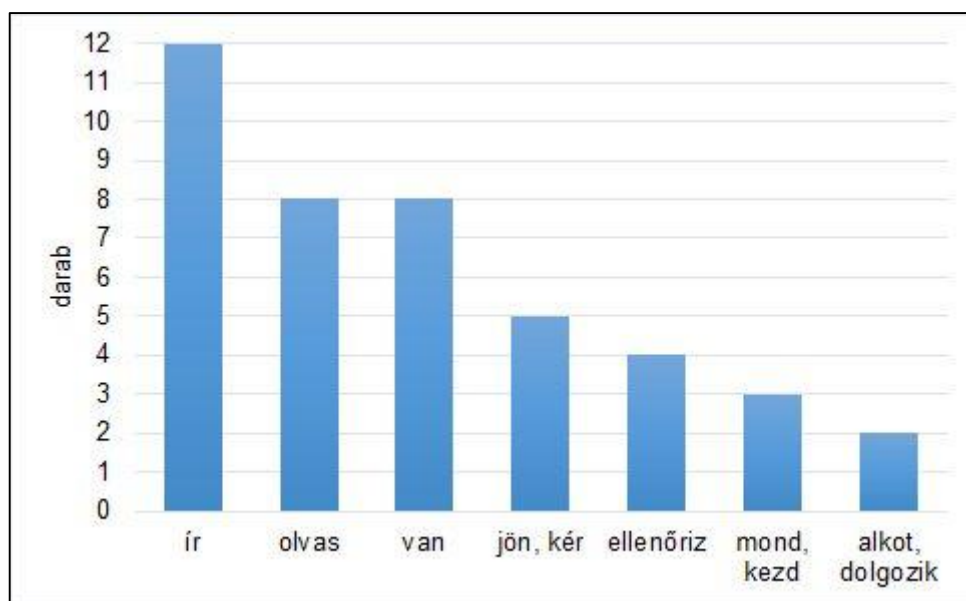
13. ábra

Az ír szótőre visszavezethető, feltételes módú ragozott igék előfordulási száma

14. ábra

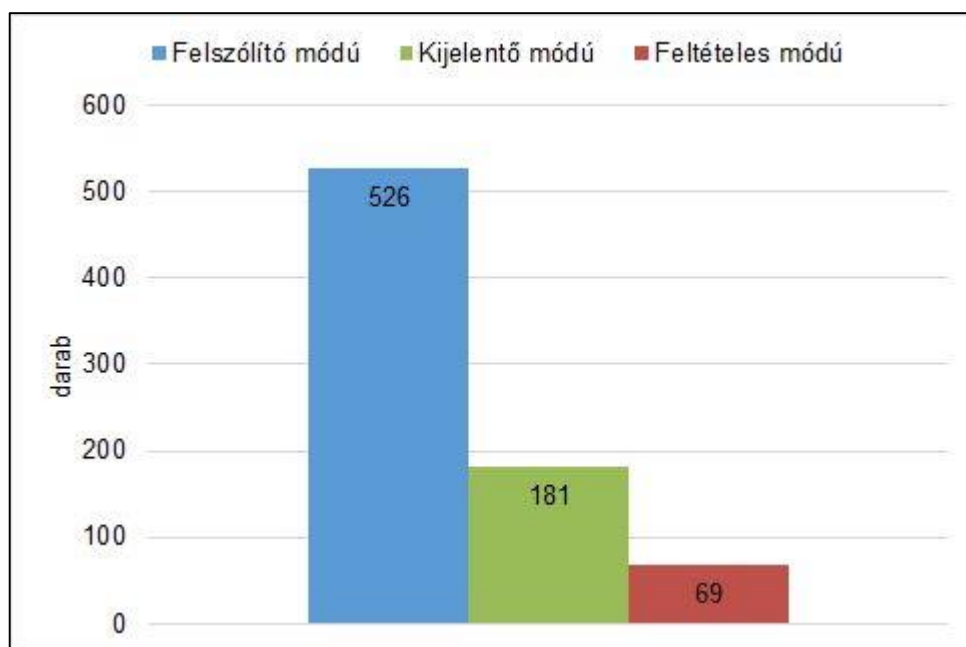
Az olvas szótőre visszavezethető, feltételes módú ragozott igék előfordulási száma

15. ábra

A feltételes módú instrukcióigék előfordulási gyakorisága

A következő feltételes módú instrukcióigék fordultak még elő az órákon: *beletennél, megvizsgálná, jelenne meg, húznátok, indokolnátok, felállna, felelevenítenénk, kitalálnátok, megnéznénk, kijavítanátok, figyelne, kiegészítenétek, levenne, megcsinálnátok, segítene, nyernénk, megkeresnétek*. A 16. ábra azt szemlélteti, hogy milyen arányban hangoztak el felszólító, kijelentő és feltételes módú instrukcióigék a nyolc vizsgált magyarórán.

16. ábra

A felszólító, a kijelentő és a feltételes módú instrukcióigék egymáshoz viszonyított aránya

A leggyakrabban (526 esetben) felszólító módú instrukcióigék fejezik ki az utasítást, ez az összes instrukcióigének a 67%-a. A második leggyakoribb előfordulást (181 esetben) a kijelentő módú instrukcióigék mutatják: az összes instrukcióige 23%-a tartozik ebbe a csoportba. A legkevésbé feltételes módú igével fejezték ki az instrukciót a kezdő tanárok: 69 alkalommal (közel 9%).

A három csoport leggyakoribb igéit vizsgálva megállapítható, hogy a tanári utasításokban legtöbbször az *ír* (87 db), az *olvas* (54 db), a *néz* (47db) és a *lát* (39 db) instrukcióigék különböző variációi fordulnak elő. Ebből arra következtethetünk, hogy a feladatok döntő többsége vagy valaminek a fel-, illetve elolvasását, vagy valaminek a leírását, táblára történő felírását kéri a tanulóktól. A *néz* és a *lát* ige gyakori használata a figyelem fókuszálásának a célját szolgálja, a *lássuk* felszólítás a feladat megoldásának a számonkérését vezeti be:

(1) Tanár: *Nézzetek a táblára (Ei)!*

(2) Tanár: *Lássuk (Ei)!* Így van. Nagyon ügyesen tetted. És miért?

A korpuszban összesen 26 alkalommal szereplő *lássuk* felszólító módú ige az 1. számú tanórán 18-szor hangzott el, a vele szinonim jelentésben használt *nézzük* ige pedig 6-szor.

A fenti elemzésben nem vettem figyelembe a *legyetek szívesek* és a *légy szíves* típusú kifejezéseket, ezeknek használati gyakoriságára a nyelvi udvariasságot vizsgáló III. fejezetben térek ki.

A főnévi igeneves szerkezetek

A tanári instrukciók másik nagy csoportját azok a megnyilatkozások alkotják, amelyek valamilyen segédige + főnévi igeneves szerkezettel utasítanak egy feladat elvégzésére. Tolcsvai Nagy Gábor a segédige + főnévi igeneves szerkezetet egyrészt szemantikai egységként, igei jelentéstartalmat kifejezve, másrészt és ezzel párhuzamosan szintaktikai funkcióként, a mondat állítmányi részeként jellemzi (Tolcsvai 2009). A vizsgált korpuszban az alábbi csoportokba lehet rendezni a főnévi igenevet is tartalmazó, instrukcióként dekódolható segédigés szerkezeteket:

- a segédige a *próbál* valamelyik variációja;
- a szintagma másik tagja a *fog* valamelyik variációja;
- a szintagma másik tagja a *van* létige valamelyik variációja vagy a *tessék* segédige;
- a szintagma másik tagja a *kell* vagy a *sikerül* valamelyik variációja;
- a szintagma másik tagja a *segít* vagy a *kezd* valamelyik variációja.

1. táblázat

A próbál + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Próbál + főnévi igenev						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód				megpróbáljuk leellenőrizni/ odahúzni/ kitalálni/ megpróbálunk rájönni		
Felszólító mód		próbáld megmagyarázni/ figyelni/ összefoglalni/ átgondolni	próbálja meg alkalmazni/ betenni	megpróbáljunk rájönni	próbáljátok meg kihallani/ megbeszélni/ összerakni/ szerkeszteni, próbáljátok rájönni/ (minél) kreatívabbak lenni/figyelni/ összegyűjtögetni/ olvasni/ gondolkodni, próbáljátok meg dolgozni/ beszélni/ mondani, próbáljátok kitalálni/ prezentálni/ bemutatni/ megbeszélni	
Feltételes mód	meg kellene próbálni összerakni					

A segédige + főnévi igeneves szerkezetben sok esetben pontosítható a szám és a személy a toldalékok segítségével. Erre példa a *próbál* segédige, hiszen az egyes szám első személy és a többes szám harmadik személy kivételével a *próbál* segédigén minden szám és személy egyértelműen azonosíthatóan fordul elő a vizsgált korpuszban (1. táblázat). Tolcsvai Nagy Gábor az ilyen típusú szerkezeteket morfológiai és szintaktikai funkcióik alapján időben, módban, számban és személyben lehorgonyzott segédige + főnévi igenev konstrukciótípusnak nevezi (2009). A vizsgált korpuszban a *tud*,

a szeretne, a segít, a kezd, az igyekszik és a hagy segédige + főnévi igenév tartozik még ebbe a típusba (2–4. táblázat).

2. táblázat

A fog + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Fog + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód	adni fogok	gurítani fogsz	fog alkotni/kapni/ dolgozni/ csinálni/ lejegyezni/ mozogni/ történni, menni fog, fogja elkészíteni	fogunk hallgatni/ ellenőrizni/ dolgozni, fogjuk kezdeni/ ellenőrizni, meg fogunk nézni	fogtok dolgozni/ javítani/ szerkeszteni, fogjátok vizsgálni/ tanítani	versenyezni/ segíteni fognak, fogják ellenőrizni
Felszólító mód						
Feltételes mód						

A segédige + főnévi igeneves szerkezetek közül a *fog* segédige fejezi ki a jövő időt. Ez illeszkedik az instruáló megnyilatkozásnak a jövőre vonatkozó elvárásához: az instrukció perlokúciós aktusa a kimondott tartalom tanulók általi, a jövőben történő megvalósítására is vonatkozik. Konstruktívtípusa a számban és személyben lehorgonyzott segédige, igeidőben korlátozva (formálisan jelen, csak jövőt jelölve) + a főnévi igenév.

3. táblázat

A tud + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Tud + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód					össze tudtok dolgozni, ki tudjátok következtetni, indokolni tudjátok-e? tudtok feltenni	
Felszólító mód		be tudjál számolni	tudjon közölni	tudjunk dolgozni	ki tudjatok jönni	tudják javítani
Feltételes mód		meg tudnád mondani/ fogalmazni? tudnál (mondatot) mondani?	meg tudná fogalmazni		meg tudnátok indokolni? tudnátok (ezzel mondatot) alkotni? tudnátok párosítani	

4. táblázat

A szeret + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Szeret + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód						
Felszólító mód						
Feltételes mód	szeretném hallani/ megkérdezni/megkérni/ tudni/kérni, szeretnék kérni/megkérni		szeretné valaki írni? szeretne (valaki a táblára) írni?		szeretnétek készíteni	

5. táblázat

A lehet + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Lehet, lesz, lenne, tessék + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód	lehet dolgozni/dobálni/gurigatni/felírni, fel lehet állni/megkeresni, nem lehet levenni, lehet (információt) hozni/egymással beszélgetni/dolgozni/mondani/olvasni, nem lesz nehéz kitalálni					
Felszólító mód	tessék (ötletbörzét) tartani/(ügyesen és gyorsan) dolgozni/vizsgálni/ elővenni/javítani/beírni/elemezni/letenni/(kézbe) venni/leírni/figyelni/ügyelni/igyekezni/(kezetekbe) venni/pipálni					
Feltételes mód	(kinek) lenne kedve kijönni					

6. táblázat

A kell, sikerül + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Kell, sikerül + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód	neki kell állnunk ellenőrizni, nem kell elfektetni/(nagy lélegzetvételű cikkek) kell lennie/foglakozni/jelentkezni/(jegyzetet) készíteni/írni/rákattintani, írnotok/alkalmazni/helyrehoznotok/használnotok/pörögnie/besorolnotok/megkeresni/kijavítani/(szöveget) alkotni/készítenetek/bemutatnotok/közölnie/szerepelnie/(választ) adnia/írni/válaszolni/kitalálnotok, pótolnotok kell, (hol) kell használni, együtt kell működniük, tisztában kell lenniük, bele kell olvasni, vissza kell juttatni, hogyan kell írni, be kell fejezni, meg kell keresni, (mire) kell figyelniük, nem sikerül megoldani, sikerült összeszedni/feldolgoznotok, (mit) sikerült megjegyezni					
Felszólító mód						sikerüljön végrehajtaniuk
Feltételes mód	kellene kitalálnotok/kitalálni/dolgoznotok, be kellene írni, ide kellene jönni, (kockát) kellene gurítani, meg kellene találni/ragadni					

A fenti segédige + főnévi igeneves szerkezetek arra adnak példát, hogy a számot és a személyt a segédige + igenév szerkezet alapbeállításban csak formálisan jelöli: formailag a *nem kell írni* vagy a *sikerült összeszedni* kifejezés vonatkozhat bármilyen számra vagy személyre a beszédhelyzettől függően (5–6. táblázat). A *lehet – lesz – lenne – tessék – kell – sikerül* segédigék a következő két konstrukciótípusba tartozhatnak: a modalitást (közvetlenül) és az igeidőt (toldalékkal) kifejező puszta segédige + főnévi igenév (*sikerült megjegyezni*) vagy a modalitást (közvetlenül) és az igeidőt (toldalékkal) kifejező puszta segédige + számban és személyben lehorgonyozott főnévi igenév (*kell használnotok*) (Tolcsvai 2009). A tanári instrukciókban megjelenő további főnévi igeneves szerkezeteket mutatja be a 7–8. táblázat.

7. táblázat

A kezd, segít + főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Segít, kezd + főnévi igenév						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód		elkezdted nekünk olvasni				
Felszólító mód		segítség ragasztani			segítsetek javítani, kezdjétek oldani/el írni/el tanítani, kezdjétek hozzá dolgozni	
Feltételes mód						

8. táblázat

Egyéb főnévi igeneves szerkezetek az instrukciókban

Egyéb főnévi igeneves szerkezetek						
Igemód	Szám/személy					
	E/1.	E/2.	E/3.	T/1.	T/2.	T/3.
Kijelentő mód					nem muszáj írnotok	
Felszólító mód		ne hagyd (magad) becsapni	igyekezzon befejezni		igyekezzetek (arra) figyelni	
Feltételes mód						

A következő főnévi igenevek önmagukban is utasítást fejeztek ki a vizsgált korpuszban: *leírni, elküldeni, ügyelni, mondani, mosolyogni, felírni, figyelni.*

(3) Tanár: *Gyere, gyere ki leírni (EI)!*

(4) Tanár: *És nagyon ügyelni, hogy melyik a főmondat (EI).*

A segédige + igeneves szerkezet, ahogyan az instrukcióige is, az instruáló megnyilatkozás egészében tölti be eredeti funkcióját. Szűkebb értelemben mindkét eddig tárgyalt nyelvi elem jellegzetes közegében, az instrukcióban mint megnyilatkozásban, grammatikai formája szerint mondatban, tagmondatban fejezi ki az utasítás gesztusát. Az instrukciót tartalmazó mondatok modalitásával (amely szoros összefüggésben van az instrukcióigék és az instruáló segédige + főnévi igeneves szerkezetek grammatikai és pragmatikai jellemzőivel) a tanulmány III. fejezete foglalkozik.

A hiányos szerkezetű instrukciók

A tanári instrukciók között előfordul olyan grammatikai felépítésű utasítás is, amelyikből hiányzik az instrukcióige vagy a főnévi igeneves szerkezet. Az instrukcióknak e szempont szerinti modellálása is a tanári megnyilatkozástípus pragmatikai szempontú vizsgálatára épül, mivel a beszédhelyzet ismerete teszi csak lehetővé ezeknek a megnyilatkozásoknak tanári utasításként történő értelmezését. A hiányos szerkezetű instrukciók utalnak az előzőleg elhangzottakra, ezáltal a tanóra előrehaladását biztosítják anélkül, hogy el kellene ismételni az eredeti utasítást.

(5) Tanár: *Dávid, nálad (EI)?*

Ebben a példában tagolatlan és hiányos szerkezetű tagmondat alkotja az instrukciót. Hasonlóan épül fel az összes olyan instrukció, amelyiknek része a megszólítás: *Kata! Lányok? Kriszti és Szandi!* A tagolatlan mondatoknál a kontextus ismerete segít abban, hogy megértsük az instrukciót: gondolatban kiegészítjük a megszólításokat a hiányzó nyelvi elemekkel: *Kata, mondd a következő magyar szót! Lányok, mondjátok a paródia szóból képzett kifejezéseket! Kriszti és Szandi, olvassátok fel a megoldásaitokat!* További példák a hiányos szerkezetű instrukciókra:

(6) Tanár: *Aztán, tovább (EI)!*

(7) Tanár: *Például (EI)!*

A hiányos szerkezetű mondatok esetében a kontextus ismeretében szintén kiegészítjük az instrukciót a hiányzó alanyi/állítmányi résszel:

(8) Tanár: *Te vele (EI)! – cseréld ki a feladatlapodat!*

(9) Tanár: *Még egyet (EI)! – mondj!*

(10) Tanár: *Tapsot (EI)! – kérek.*

Az elemzés rámutatott arra, hogy a kezdő pedagógusok rendkívül változatos grammatikai formában fogalmazzák meg a tanári instrukciókat. Mind az egyéneknek, mind a tanulói csoportoknak szóló instrukciókban előfordulnak kijelentő módú, felszólító módú és feltételes módú igealakok szinte minden számban és személyben.

Összegzés

A kutatás rámutatott arra, hogy a végzős tanárjelölt hallgatók 8 videós tanórája és ezek szegmentált lejegyzései alapján a teljes szerkezetű tanári instrukciókban a felszólító pragmatikai funkció elsődleges grammatikai jelölője a felszólító módú instrukcióige. Az instrukcióigék a vizsgált anyagban szemantikailag két alapvető csoportba sorolhatók:

- az általánosan jellemző magyarórai tevékenységekre utaló, nagy gyakoriságban előforduló igék (*ír, olvas, néz, lát*);
- a speciális feladatokhoz illeszkedő, csak egyszer vagy kis számban előforduló igék (például *párosítsátok, utazzatok, kukkantotok, rácsapsz*).

A kutatási eredmények alátámasztják, hogy az instrukcióigéket grammatikailag nagy változatosság jellemzi mind az igemód, mind az igei személyrag szempontjából. A legkisebb gyakorisággal a feltételes módú, illetve az egyes szám első személyű instrukcióige fordult elő a vizsgált korpuszban. Az instrukcióige hiányában a felszólító funkció jellemzően főnévi igeves szerkezetben jelent meg. Mind az instrukcióige, mind a főnévi igeves szerkezet azonban jellemzően nem önmagában, hanem az instrukciót tartalmazó szűkebb és tágabb diskurzuskontextusban tölti be szerepét. Ez felveti az instrukciómondatok modalitására kiterjedő vizsgálat szükségességét is, ennek eredményét a tanulmány III. része mutatja be.

A tanári instrukcióknak a nagyfokú grammatikai variabilitása a pedagógusok egyéni pedagógiai nyelvhasználatát (Király 2015; Antalné 2016), egyéni instrukcióadási stratégiáit, beszédrituáléit is szemlélteti. Vannak olyan kutatások, amelyek a beszéd és a személyiség összefüggéseit, az egyéni kommunikációs viselkedés pedagógiai vonatkozásait vizsgálják (Antalné 2006; Bóna 2008; Mátyás 2012). Ennek a tanulmánynak nem volt célja azt elemezni, hogy a tanári instrukciók különböző grammatikai formáihoz kapcsolódó pragmatikai és pedagógiai funkciók miben különböznek egymástól, eltérő-e a hatékonyságuk a tanulók motiválása és tanulási eredménye szempontjából. A kutatási eredmények azonban rávilágítanak a jövőbeli pedagógiai nézőpontú diskurzuszvizsgálatok hasznosságára és fontosságára.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2006. A tanórai kommunikáció jellemzői. In: Antalné Szabó Ágnes: *A tanári beszéd empirikus kutatások tükrében*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 226. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 21–32.
- Antalné Szabó Ágnes 2009. A tanári instrukciók grammatikája. In: Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.) *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tinta/TAMOP-4_2_5-09_Diskurzus_a_grammatikaban/Diskurzus_a_grammatikaban_1_1.html (2016. március 30.)

- Antalné Szabó Ágnes 2016. A tanulói munkaformák és a tanári beszéd összefüggéseinek elemzése osztálytermi kommunikációs keretben. In: Karlovitz János Tibor (szerk.) *Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok*. Komarno. International Research Institute. 47–56.
- Bóna Judit 2008. A beszédtempó pedagógiai vonatkozásai. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=16> (2016. március 30.)
- Király Flóra 2015. A beszédfordulók és a szóátadások vizsgálata osztálytermi kontextusban. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=552> (2016. március 30.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2009. A magyar segédige + igenév szerkezet szemantikája. *Magyar Nyelvőr* 133 (4): 373–393. <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00057/pdf/133401.pdf> (2016. március 30.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó. Budapest.

Sáfrányné Molnár, Mónika
Teachers' verbal instructions in classroom discourse 2

There are many studies about the efficiency of teacher communication in a classroom context. Teacher-student interaction in the classroom is one of major elements of pedagogical practice at school. The study (published in three subsequent volumes of this journal) provides an analysis of teachers' verbal instructions in a discourse analytical and functional linguistic framework, based on classroom research data. In particular, it focuses on the characteristics of teacher utterances giving instructions for tasks and teacher utterances with directive functions. The second part of the study investigates the grammatical features of teacher's instructions. It deals in depth with the grammatical forms of the most frequent instruction verbs, the teacher's instructions in infinitive clauses and sentence fragments. The database contains the video-recorded lessons of 8 teacher trainees and their transcripts segmented for the purpose of this study and done with the ELAN discourse annotation software. The aim of the study is to draw attention to the importance of consciously composed teachers' instructions.

Kulcsszók: diskurzuselemzés, osztálytermi diskurzus, tanári kommunikáció, tanári instrukció

Keywords: discourse analysis, classroom discourse, teacher communication, teacher instruction

Az írás szerzőjéről

Sáfrányné Molnár Mónika

pedagógiai szakértő

Türr István Képző és Kutató Intézet, Budapest

safranyne.monika[kukac]gmail.com